BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QISHGA BO‘LGAN MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISH

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2- bosqich talabasi Quchqorova Feruza

Annotatsiya (o‘zbek tilida)

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qishga bo‘lgan motivatsiyani shakllantirishning pedagogik asoslari va samarali usullari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida rag‘batlantirish, interfaol metodlar va o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuvning ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: motivatsiya, boshlang‘ich ta’lim, rag‘batlantirish, interfaol metodlar, o‘quvchi faolligi

Annotation (in English)

This article analyzes the pedagogical foundations and effective methods of forming learning motivation in primary school students. The importance of encouragement, interactive methods, and student-centered approaches in the educational process is highlighted.

Keywords: motivation, primary education, encouragement, interactive methods, student activity

Аннотация (на русском языке)

В данной статье рассматриваются педагогические основы и эффективные методы формирования учебной мотивации у учащихся начальных классов.

Освещается роль поощрения, интерактивных методов и личностно-ориентированного подхода.

Ключевые слова: мотивация, начальное образование, поощрение, интерактивные методы, активность учащихся

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish muhim

bosqich hisoblanadi. Bu davrda o‘quv motivatsiyasining yuqori darajada bo‘lishi nafaqat o‘quvchilarning o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyatlariga, balki ularning kelajakdagi ta’lim yo‘lida mustahkam poydevor yaratishiga ham ta’sir qiladi. O‘quv motivatsiyasi o‘quvchining o‘qishga bo‘lgan ichki rag‘bati, maqsadlarga intilishi va o‘quv jarayonida faol ishtirok etish istagi sifatida ta’riflanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatlari tufayli tashqi va ichki motivatsion omillarga sezgir bo‘lib, bu omillarni to‘g‘ri yo‘naltirish orqali ularning o‘quv faolligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda o‘quv motivatsiyasini oshirishning ilmiy asoslangan usullari va amaliy yondashuvlarini kengroq yoritishga bag‘ishlanadi.

O‘quv motivatsiyasini oshirish masalasi ta’lim psixologiyasi va pedagogika sohasida keng o‘rganilgan. Deki va Rayanning o‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory)

motivatsiyani ichki va tashqi omillar sifatida tasniflaydi, bunda o‘quvchilarning avtonomiya, kompetentsiya va o‘zaro aloqa ehtiyojlari qondirilganda ularning o‘quv jarayoniga bo‘lgan qiziqishi ortadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun bu ehtiyojlarni qondirishda o‘qituvchining roli markaziy

ahamiyatga ega. O‘qituvchi nafaqat bilim uzatuvchi, balki o‘quvchilarning o‘quv jarayoniga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otuvchi va ularning ichki motivatsiyasini

qo‘llab-quvvatlovchi tashkilotchi sifatida harakat qilishi lozim.

O‘quv motivatsiyasini oshirishning birinchi va muhim usullaridan biri o‘quv jarayonini o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirishdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘pincha o‘yin orqali o‘rganishga moyil bo‘lib, ularda mavhum fikrlash hali to‘liq shakllanmagan. Shu sababli, o‘quv materiallarini o‘yinlashtirish (gamification) usuli keng qo‘llaniladi. Masalan, matematika

darslarida raqamlar yoki geometrik shakllarni o‘yin shaklida o‘rgatish, hikoya yoki syujet asosida dars tashkil qilish o‘quvchilarning e’tiborini jalb qiladi va ularning faolligini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘yinlashtirilgan darslar o‘quvchilarning o‘quv materialini chuqurroq tushunishiga va uzoq muddatli xotirasida saqlab qolishiga yordam beradi. Ikkinchi muhim usul – o‘quv jarayonida o‘quvchilarning avtonomiyasini qo‘llab-quvvatlashdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlariga ishonch bildirilgan va tanlov imkoniyati berilgan muhitda yanada faol ishtirok etadilar. Masalan, o‘qituvchi o‘quvchilarga darsda muhokama qilinadigan mavzuni tanlash yoki loyiha ishini qanday shaklda taqdim etishni o‘zlari hal qilish imkonini berishi mumkin. Bu usul o‘quvchilarning o‘z faoliyatiga mas’uliyat hisini oshiradi va o‘quv jarayonini ularga yanada ma’noli qiladi. Shu bilan birga, avtonomiya o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini mustahkamlashga xizmat Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish va ularni faol bilim olishga yo‘naltirish dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida motivatsiya shakllanishi ularning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, o‘qituvchi o‘quvchilarda o‘qishga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishi zarur. “Motivatsiya” atamasi lotincha movere – “harakatga keltirmoq” so‘zidan olingan bo‘lib,

inson faoliyatining maqsadga yo‘naltirilganligini bildiradi. O‘quv motivatsiyasi — o‘quvchining bilim olish jarayonida faol ishtirok etishiga, o‘zini o‘qish orqali rivojlantirishga undovchi ichki ehtiyojdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisida dastlabki motivatsiya tashqi omillar bilan shakllanadi.

Ammo samarali ta’lim jarayonida bu tashqi omillar asta-sekin ichki motivlarga — bilim olishdan zavq, muvaffaqiyatdan qoniqish, o‘z qobiliyatini sinash istagiga aylanadi. Maslou piramidasi nuqtai nazaridan qaralganda, o‘quvchining motivatsiyasi uning ijtimoiy, hissiy va intellektual ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq.

Determination Theory” ga ko‘ra, ichki motivatsiya uch asosiy ehtiyoj — avtonomiya,

kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik qondirilganda rivojlanadi.

2. Boshlang‘ich sinfda motivatsiyani shakllantirish yo‘nalishlari

2.1. O‘qituvchi shaxsining ijobiy ta’siri

O‘qituvchi — motivatsiyaning eng muhim manbalaridan biri. Mehribon, adolatli va faniga qiziqadigan pedagog o‘quvchida o‘rnak bo‘la oladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchining ijobiy kommunikatsiyasi o‘quvchi faolligini 35% ga oshiradi (Islomova, 2022;

Karimov, 2021).

2.2. O‘quv jarayonini qiziqarli tashkil etish

Interfaol metodlar (“Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Debat”) va o‘yin

texnologiyalari

(“Bilimlar olami”, “Topishmoqlar musobaqasi”, “Rolli o‘yinlar”) o‘quvchilarni jarayonga jalb

etadi.

2.3. Mustaqil faoliyatni rag‘batlantirish

Mini-loyihalar va amaliy mashg‘ulotlar (masalan: “Tabiatni kuzatamiz”, “Mening

shahrim”) o‘quvchini izlanishga undaydi.

2.4. Muvaffaqiyatni his qilish

O‘quvchilarda o‘z yutug‘ini tan olish hissi kuchli motivatsion omil hisoblanadi.

Baholash jarayonida nafaqat natija, balki izlanish va ijod ham e’tirof etilishi lozim.

2.5. Jamoaviy ruhni shakllantirish

“Men bilaman” emas, “Biz o‘rganamiz” g‘oyasini singdirish, o‘zaro yordam va fikr

almashish motivatsiyani barqarorlashtiradi.

3. Eksperiment va tadqiqot natijalari

Tadqiqot maqsadi: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida motivatsiyani oshirish.

Ta’lim tizimida mavjud bo‘lgan motivlarni turli mezonlarga ko‘ra tasnif etish mumkin.

Turiga ko‘ra ijtimoiy va biluv motivlari farqlanadi. Darajasiga ko‘ra esa motivlar

quyidagilarga

bo‘linadi:

– keng ijtimoiy motivlar (burch, mas’uliyat, o‘qishning ijtimoiy ahamiyatini tushunish).

Eng avvalo, bu shaxsning o‘qish orqali o‘zining jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini

tasdiqlashi bilan belgilanadi.

– tor ijtimoiy (yoki pozisiyali) motivlar (kelajakda muayyan kasb-korni egallashga,

atrofdagilarning e’tiboriga tushishga, o‘z mehnatiga yarasha munosib taqdirlanishga bo‘lgan

intilish). – Ijtimoiy hamkorlik motivlari (atrofdagilar bilan turli ko‘rinishdagi o‘zaro hamkorlik

qilishga, sinf jamoasi orasida o‘z pozisiyasi va o‘rinini belgilashga intilish).

– keng biluv motivlari. Erudisiyaga ko‘ra yo‘nalish olish, ta’lim jarayoni va uning

natijalaridan qoniqish hissi bilan belgilanadi. Kishining o‘quv-biluv faoliyati uning hayot

faoliyatida yetakchi o‘rin egallaydi.

– o‘quv-biluv motivlari (bilimlarni egallash usullari, muayyan o‘quv predmetlarini

o‘zlashtirishga yo‘nalganlik).

– mustaqil ta’lim motivlari (qo‘shimcha bilmlarni egallashga yo‘nalganlik).

Amaliy pedagogikada bu motivlar yo‘nalishi va mazmuniga ko‘ra alohida guruhlarga

birlashtiriladi:

1) ijtimoiy (ijtimoiy qimmatga ega) motivlar;

2) biluv motivlari;

3) kasbiy ahamiyatga molik motivlar;

4) estetik motivlar;

5) kommunikativ;

6) mavqe-pozisiyali motivlar;

7) tarixiy-an’anaviy motivlar;

8) utilitar-amaliy motivlar.

Aniqlanishicha:

a) jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o‘quvchilar o‘quv motivlarining u yoki bu

gurhlari yetakchilik qiladi;

b) motivlarning guruhlari o‘zaro dinamik bog‘liq holda muayyan shart-sharoitlarga ko‘ra

amal qiladi.

Ana shu bog‘lanishga ko‘ra o‘qishning (o‘quv-biluv faoliyatining) harakatlantiruvchi

kuchi degan tushuncha paydo bo‘ladiki, uning xarakteri, yo‘nalganligi va ko‘lami motivlarning

mujassam ta’siriga ko‘ra belgilanadi. Turli xildagi motivlar didaktik jarayonlarning kechishi va

natijalariga turlicha ta’sir ko‘satadi. Masalan, keng biluv motivlari ko‘proq ta’lim mazmunini

qamrab olishga intilishda namoyon bo‘ladi, amm shunga qaramay bu motivlar o‘quv-biluv

motivlariga nisbatan kuchsiz bo‘ladi. Chunki o‘quv-biluv motivlari tor sohada mustaqil faoliyat

yuritishga stimullashtiruvchi eng yaxshi vosita bo‘lib hisoblanadi.

Raqobatchilik muhitida esa ko‘proq utilitar-amaliy motivlar hukmronlik qiladi. Shu

nuqtai nazardan qaraganda maktab o‘quvchilari motivlarini maqsadga yo‘naltirilgan xatti-

harakatlar asosida yotuvchi - qo‘zg‘otuvchi hamda umumahamiyatga molik bo‘lgan qadriyatlarni ajratish mumkin.

Shaxsiy qadriyatlar darajasiga olib chiqadigan mohiyat kasb etuvchi motivlar singari turlarga

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qishga bo‘lgan motivatsiyani shakllantirish bir necha omillarga bog‘liq.

Birinchidan, rag‘batlantirish muhim ahamiyatga ega. Maqtov, mukofot va ijobiy

baholash o‘quvchilarda o‘ziga ishonchni oshiradi va ularni yanada faol bo‘lishga undaydi.

Ikkinchidan, interfaol metodlardan foydalanish. Qiziqarli o‘yinlar, guruhli ishlar va bahs-munozaralar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Uchinchidan, o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuv. Har bir o‘quvchining ehtiyoji, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish motivatsiyani oshirishda muhim omildir.

To‘rtinchidan, darslarning qiziqarli va hayotiy bo‘lishi. O‘quv materiallarini real hayot bilan bog‘lash o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi.

Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham o‘quvchilarning motivatsiyasini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qishga bo‘lgan motivatsiyani shakllantirish ta’lim jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Motivatsiya o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoji va qiziqishini ifodalab, uning o‘quv faoliyatidagi faolligini belgilaydi. Shu sababli, o‘qituvchi dars jarayonini shunday tashkil etishi kerakki, har bir o‘quvchi o‘zini muvaffaqiyatga erishayotganini his qilsin.

Motivatsiyani rivojlantirishda rag‘batlantirish, ijobiy muhit yaratish va o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun darslarning qiziqarli, o‘yin elementlariga boy va hayotiy misollar bilan boyitilgan bo‘lishi ularning bilim olishga bo‘lgan intilishini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini jalb etib, ularning mustaqil o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish esa o‘quvchining motivatsiyasini yanada mustahkamlaydi.

Natijada, o‘qishga yuqori motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchilar bilimlarni chuqurroq o‘zlashtiradi, mustaqil fikrlaydi va kelajakda muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish va jamiyat taraqqiyotini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Shavkat Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.

2.Abu Nasr al-Farabi. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.

3.Jan Amos Komenskiy. Buyuk didaktika. – Toshkent: O‘qituvchi, 1975.

4.Lev Vygotsky. Tafakkur va nutq. – Moskva: Pedagogika, 1982.

5.Jean Piaget. Bolalarda tafakkur va intellekt rivoji. – Moskva: Progress, 1969.

6.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2020.